

Basisboek ethiek

VOLLEDIG HERZIENE EDITIE

Onder redactie van

Romy Eskens, Jeroen Hopster,
Benjamin De Mesel & Thomas Nys

Boom

Inhoud

Inleiding 7

Deel I

WAARDEN EN IDEALEN

1. Welzijn, geluk en het goede leven WILLEM VAN DER DEIJL 19
2. Liefde KATRIEN SCHAUBROECK 36
3. Vrijheid en autonomie MARTIN VAN HEES 52
4. Gelijkheid ROMY ESKENS 66
5. Authenticiteit ROB COMPAIJEN 82
6. Harmonie (confucianisme) MICHEL DIJKSTRA 95
7. Medemenselijkheid (ubuntu) LOUISE MÜLLER 112
8. Zelf, niet-zelf en leegte (boeddhisme) MICHIËL LEEZENBERG 130

Deel II

NORMATIEVE ETHIEK

9. Deugdedthiek BASTIAAN HOORNEMAN 149
10. Utilitarisme THOMAS NYS 166
11. Kantiaanse deontologische ethiek MARIJANA VUJOŠEVIĆ 183
12. Contracttheorieën JELLE DE BOER 200
13. Zorgethiek INGE VAN NISTELROOIJ 217

Deel III

MORAALKRITIEK

14. Methode in de normatieve ethiek BENJAMIN DE MESEL 237
15. Genealogische kritiek van de moraal MICHAEL KLENK 253
16. Evolutionaire ethiek JEROEN HOPSTER 273
17. Feministische moraalkritiek JANA CATTIEN 289
18. Dekoloniale kritiek en ethiek YOLANDE JANSSEN, SHAHIN NASIRI EN GRÂCE NDJAKO 306

Deel iv

META-ETHIEK

- 19. Emoties en intuïties SABINE ROESER 325
- 20. Lof en blaam DAPHNE BRANDENBURG 341
- 21. Moreel relativisme DAAN EVERS 358
- 22. Non-cognitivism BRUNO VERBEEK 372
- 23. De vergissingstheorie BART STREUMER 388
- 24. Moreel realisme WOUTER KALF 401

Deel v

TOEGEPASTE ETHIEK

- 25. Bevolkingsethiek en toekomstige generaties TIM MEIJERS 417
- 26. Verdelende rechtvaardigheid HUUB BROUWER 436
- 27. Historisch onrecht JAN WILLEM WIELAND 454
- 28. Klimaat en milieu NAOMI VAN STEENBERGEN 471
- 29. Dierethiek EVA MEIJER 489
- 30. Technologie-ethiek LODE LAUWAERT 506
- 31. Medische ethiek en bio-ethiek KATHARINA BAUER 522
- 32. Oorlog en geweld LONNEKE PEPERKAMP 538

Over de auteurs 557

Personenregister 559

Zakenregister 562

Inleiding

Mensen willen gelukkig en vrij zijn. Zichzelf kunnen zijn. Harmonieus met anderen samenleven. Gerespecteerd worden. Dit zijn enkele van de zaken die het leven waardevol maken, en idealen die de meesten van ons, bewust of onbewust, nastreven.

Maar wat behelzen deze waarden en idealen precies? Wat is geluk, respect of harmonie? Wanneer is iemand werkelijk vrij? Wanneer zijn deze dingen nastrevenswaardig, en waarom eigenlijk? Waarden en idealen kunnen ook met elkaar in conflict komen. Wat als de liefde ons eigen geluk of dat van anderen in de weg staat? Of als vrijheid moeilijk te verenigen is met het respecteren van elkaars gelijkheid? Hoe gaan we om met situaties waarin onze eigen waarden botsen met die van anderen? Wanneer en op welke grond mogen we de waarden en idealen van anderen als problematisch of ongefundeerd bestempelen?

Er is behoefte aan theorieën of principes die ons kunnen helpen bepalen wat we wel en niet mogen doen, of hoe we het best kunnen leven. Middels ethische reflectie proberen we te komen tot een beter begrip van de waarden en deugden die vormend zijn voor het goede leven en samenleven, en van de normen en plichten waaraan ons handelen moet voldoen. Maar wat is daarbij van fundamenteel belang? Zijn dat ons welzijn en geluk, onze karaktereigenschappen, het respect dat we elkaar verschuldigd zijn, de afspraken die we met elkaar maken, of de relaties die we met elkaar aangaan? Verschillende benaderingen geven daarop uiteenlopende antwoorden. Ook binnen die benaderingen bestaan er vele vragen en uitdagingen. Als bijvoorbeeld geluk fundamenteel is, mag je het geluk van één persoon dan opofferen voor het grotere geluk van twee andere personen? Als onze afspraken fundamenteel zijn, betekent dat dan dat deze afspraken onder geen beding verbroken mogen worden? Zijn we respectloos tegenover vreemden als we minder naar hen omkijken dan naar onze eigen vrienden en geliefden? En wat bepaalt of een karaktertrek, zoals zelfvertrouwen, een deugd of ondeugd is?

Dit zijn enkele van de vragen waar de ethiek zich mee bezighoudt en die moraalfilosofen trachten te beantwoorden. Maar hoe betrouwbaar zijn hun antwoorden eigenlijk? Is het geen illusie om te denken dat er een theorie of principe voor

het juiste handelen kan bestaan, of dat we zo'n theorie op een onbevooroordeelde manier kunnen opstellen? Ook het stellen van dergelijke kritische vragen over ethiek is een onderdeel van het vakgebied. Misschien zijn onze morele ideeën niet meer dan het product van toevallige evolutie, een middel om onze ware motieven of drijfveren te maskeren, of het resultaat van patriarchale en koloniale machtsstructuren. Morele oordelen lijken nauw verbonden met emoties als verontwaardiging, schuldgevoel en dankbaarheid. Maar zijn zulke emoties wel goede raadgevers? Houden verschillende individuen er überhaupt niet heel verschillende morele emoties en opvattingen op na? Hebben we allen alleen onze eigen morele waarheid, of kan een moreel oordeel objectief en universeel geldig zijn?

EEN NIEUW BASISBOEK

Deze en andere vragen komen aan bod in dit *Basisboek ethiek*. Het boek is primair bedoeld voor studenten in het hoger onderwijs die een cursus ethiek volgen, waarbij ethiek of moraalfilosofie wordt begrepen als een academische en filosofische discipline. Het is geen basisboek beroepsethiek dat is toegespitst op bepaalde beroepsgroepen of opleidingen gericht op specifieke functies (ethiek voor artsen, advocaten of managers), en ook geen zelfhulpboek voor mensen die op zoek zijn naar concrete hulp bij morele dilemma's. We verdedigen geen specifieke ethische positie of theorie, maar willen een inleidend en evenwichtig overzicht geven van belangrijke benaderingen in de academische moraalfilosofie.

Er zijn meerdere manieren om dat te doen. We hebben gekozen voor een breed en gevarieerd palet aan onderwerpen, deelgebieden en auteurs. We hebben voor elk hoofdstuk een expert ter zake uitgenodigd, actief (of actief geweest) in het hoger onderwijs in België of Nederland. Voor de selectie van onderwerpen en deelgebieden zijn we uitgegaan van een hedendaags perspectief: welke vragen, onderwerpen en theorieën staan vandaag centraal in de moraalfilosofie? We bieden dus geen historisch overzicht, geen verhaal van vroeger tot nu. De indeling van het boek is niet chronologisch, maar thematisch. Daarmee is uiteraard niets gezegd over de waarde van historische overzichten of over het belang dat we hechten aan de historische wortels van hedendaagse discussies. In veel hoofdstukken wordt uitgebreid ingegaan op de geschiedenis van de moraalfilosofie, omdat hedendaagse vragen en discussies vaak enkel tegen die achtergrond inzichtelijk kunnen worden gemaakt.

In 2014 verscheen de eerste editie van het *Basisboek ethiek*, met als doel om een gevarieerde selectie van onderwerpen en auteurs aan te bieden en een overzicht te geven van de belangrijkste kwesties in de moraalfilosofie. Het landschap van de academische ethiek is sindsdien echter in een aantal opzichten sterk veranderd, en het zijn die veranderingen die een nieuwe editie noodzakelijk maken. Alle hoofdstukken in dit boek zijn nieuw of minstens aangepast in het licht van recente

I

*Waarden
en idealen*

I

Welzijn, geluk en het goede leven

WILLEM VAN DER DEIJL

INLEIDING

Naomi is vorig jaar afgestudeerd. Ze heeft haar eerste baan gevonden, precies het soort baan waar ze altijd van heeft gedroomd. Van haar eerste paar salarissen gaat ze drie weken op vakantie, met haar partner, van wie ze erg veel houdt. Ze is gezond en voelt zich goed. Terwijl ze wandelt in de natuur, op terrassen zit met idyllische uitzichten en een boek leest in de zon, voelt ze alle stress van de afgelopen jaren van zich afglijden. Ze kan niet anders concluderen dan dat het erg goed met haar gaat.

Naomi's verhaal staat in schril contrast met het verhaal van Mark.

Mark is na twintig jaar hard werken zijn baan verloren. Hoewel hij het financieel nog wel even kon uithouden, wordt de situatie inmiddels toch wel benard. Het is erg onduidelijk of hij zijn huis kan behouden. Hij is twee jaar geleden gescheiden, en zijn twee kinderen willen hem sindsdien niet meer zien. Zijn sociale netwerk is ook beperkt, en hij ziet weinig mensen. Hij haalt weinig plezier meer uit dingen waar hij vroeger erg van kon genieten, en heeft ook weinig dingen meer die hij graag doet. Ten slotte eist Marks jarenlange rookverslaving nu echt haar tol. Hij heeft COPD ontwikkeld en krijgt het benauwd als hij een stuk gaat lopen of fietsen. Hij is niet blij met hoe zijn leven gaat.

Het verschil tussen Naomi en Mark kan bijna niet groter zijn. Naomi's leven is momenteel erg goed voor haar, en Marks leven gaat niet goed voor hem. De waarde waarover het hier gaat noemen ethici 'welzijn', en het beschrijft hoe goed het leven is voor de persoon in kwestie (en niet hoe goed dat leven is in morele zin, of hoe goed het is voor anderen).

Welzijn speelt een belangrijke rol in de ethiek. Als je de situaties van Mark en Naomi leest, is het ook niet moeilijk om in te zien dat de verschillen in hun